

Szépe György visszaemlékezése a szemtanú, a munkatárs és a barát nézőpontjából szól Lotz Jánosról, „aki egyszeri jelenség volt három országban”. A tudósportré mögül előbukkan a sportot és a sakkot kedvelő, vendéglőbe járó, régi vágású „pesti” úriember, aki világpolgárként is megmaradt nem magyarkodó, de hazájáért tenni akaró (és tudó), rövid élete végéig alkotó embernek.

Összességében a kötet lehetséges célközönségét behatárolni nehéz feladat: ugyanolyan létjogosultsággal ajánlható a bonyhádi gimnázium minden egyes tanulójának (akik valószínűleg – legalábbis részben – el is olvassák), mint a nyelvészet bármely ága művelőjének vagy kedvelőjének (akik talán tudomást szereznek a könyv megjelenéséről), vagy akár az amerikai magyar emigráció kutatóinak, akik egy „Ki kicsoda?”-jellegű szócikknél többre is kíváncsiak a múlt század egyik meghatározó jelentőségű tudósának személyiségét és életművét illetően.

Czeglédi Sándor

Kár, hogy sem az egyébként is hiányos címlapon és kolofoonban, sem máshol nem kap tájékoztatást az érdeklődő olvasó, hogy hol szerezheti be a könyvet. Félő, hogy a kötet a könyvtárak többségébe sem jut el, ezért a legjárhatóbb útnak az kínálkozik, ha mindenki a bonyhádi Petőfi Gimnáziumhoz fordul.
– *A szerk.*

Bárdosi Vilmos–Kiss Gábor
3000 magyar közmondás és szójárás betűrendes értelmező dióhéjszótára
5000 magyar állandó szókapcsolat betűrendes értelmező dióhéjszótára

Tinta Könyvkiadó: Budapest, 2005.
173 p., illetve 231 p.

A közelmúlt éveiben örvendetes felpezsdülés észlelhető a magyar szótárírás területén a

rögzült szókapcsolatok kötetekbe foglalását és értelmezését illetően. Ebbe a vonulatba tartozik a most bemutatásra kerülő két mű.

A szerzőpáros a sokat sejtető *dióhéjszótár* elnevezést adta mindkét összeállításnak. Ezzel utalhatnak a közmondások esetében mindösszesen 3000, a szólások esetében 5000 értelmezett frazémára, vagy arra, hogy az egyes értelmezéseknél a leglényegesebbre törekedtek.

A mindkét kötetet megillető előszóban egyértelműen meghatározzák a célközönséget: a fiatal, illetve középkorú iskolázott anyanyelvi beszélőket. Megállapítható ugyanakkor, hogy az állandósult szókapcsolatok szinte minden használati regiszterben szerves részét képezik a mindenkori beszédkincsnek. Ugyanakkor egy sokféle és állandó változásnak kitett nyelvi tárról beszélhetünk, amelyben a frazémák adottságaiból fakadóan az elmozdulások sajátosan játszódnak le. Például a frazémát alkotó valamely szóelemnek módosulhat a jelentése, illetve megváltozhat az előfordulása: marginalizálódhat, történhet a stílusminőségét illető eltolódás, de nem kizárt, hogy adott szóelem frazémán kívüli praxisa teljesen törlődik – akár a kulturális, társadalmi kontextusban történő változások nyomán. Amellett, hogy ezek a szókapcsolatok struktúrájukban és jelentésükben szétbonthatatlan egységeket alkothatnak, megeshet, hogy egyes formák, bár egyértelműen aktiváltak a beszédgyakorlatban, szemantikai szempontból ugyanakkor elhomályosult fogalmak, vagyis a beszélő szerepeltethet a beszédrepertoárjában éppen nem jelentéstudatos elemet is magába foglaló szókapcsolatot.

Mindkét kötet előszava röviden osztályozza a frazémákat, és eligazítást nyújt a tartalmi kérdésekhez: a *Közmondások* az ún. szituatív kötődésű szóalakulatok, más szóval helyzetmondatok, másrészt általános életbölcseletet tematizáló, mondatszinten szerkesztett szállóigék, idézetek, közmondások gyűjteménye, a *Szólások* pedig szóláshasonlatok és szólások gyűjteményét kínálja fel.

A két könyv azonos logika szerint struktúrállódik: az egyes közmondások és szólások

a bennük szereplő legerősebb nyelvi-jelentéses vezérszó alá nyerne besorolást a vonatkozó értelmezésekkel együtt.

Amennyiben egynél több főnévi elem áll a szókapcsolatban, akkor a sorrendben az első helyen álló főnévi tag a meghatározó: pl. *Gebéből lesz a táltos* (Közmondások p. 53) a GEBE címszóhoz kerül vagy *összetéveszti Kossuthot a vasúttal* a KOSSUTH címszóhoz (Szólások p. 113). Lehetnek szinonim változatai a főnévi tagnak, s azok külön szótári egységeket képeznek: pl. *csinálja a cirkuszt* és *csinálja a fesztivált* (Szólások p. 24 és p. 56). Főnévi komponens hiányában az esetleges egyéb névszói tagból vagy tagokból képződik a vezérszó az említett alapelv szerint, amely következetesen érvényesül, számba véve a felmerülő igéi elemeket vagy egyéb domináns nyelvi egységeket.

A szótárak felépítését tekintve megállapítható, hogy precízen, következetesen rendezett, nehézség nélkül áttekinthető nyelvi anyagot kínálnak. Az alfabetikus rendbe sorolt egyes címszavak alá bokor járulhat, amely szintén alfabetikusan rendezi a vastagon szedett frazémákat. A szükséges nyelvi információkat kellően szervezett jelölőrendszer mutatja. A homonim címszavak például arab számokkal különülnek el a névszó–ige–egyéb szófaj sorrendiségnek megfelelően: VÁR¹ – VÁR² (Közmondások p. 165).

A címszavak esetleges alakváltozatai szögletes zárójelben találhatóak: GYEREK [GYERMEK] (Közmondások p. 57), s ezek közül a ritkábban használatos alak szótári helyén nyíl utal a kurrens formára, ahol a frazémák is szerepelnek: LEÁNYILÁNY (Közmondások p. 96).

A szócikken belüli szókapcsolatok alakváltozatai önálló szótári egységeket képeznek, ha az egymással ekvivalens jelentésük mellett eltérő a nyelvi szerkezetük: ekkor a megfelelő betűrendi helyükön külön állnak ugyanazzal az értelmezéssel, ahogyan az *Essen belé a nyavalya!* és *Hogy a nyavalya essen belé (törje ki)!* szójárások külön szerepelnek a NYAVALYA címszónál a 'bosszús szitkozódás kifejezése' értelmezéssel (Közmondások p. 117). Ugyan-

akkor ha bizonyos szókapcsolat-alakváltozatok alfabetikusan egymás után következnek, vagy nem a primér szerepű elemükkel térnek el, akkor mindössze szögletes zárójelekkel tagolódnak: *Kicsi, savanyú, de a miénk.* [*Kicsit sárga, kicsit savanyú, de a miénk.*] a KICSI címszónál (Közmondások p. 85).

A szólások esetében a szövegalkotásban releváns vonzatok dőlt betűvel szerepelnek a megszokott szótári forma szerint, valamint mindkét kötetben a stiláris jellegzetességeket rövidítések mutatják.

Végiglapozva a könnyedén forgatható, karcsú köteteket, megállapítható, hogy a mai beszélt nyelv kurrens, rögzült beszédfordulatait rendezik össze hiányérzetet nem keltően: tág teret adva a legkülönbözőbb stílusrétegeknek. Itt külön kiemelő az argotikus, illetve szlengben használatos frazémák jelentős hányadú jelenléte. Mivel ezek közvetlenül kötődnek az ifjúság, a diákság nyelvezetéhez, könnyen mondható, hogy ezeknek esszenciája kivonatolható a szótárakból.

Figyelmet érdemelnek még a produktívabb vezérszavak, amelyek nagy számú bokrokat generálnak: pl. *anya, apa, gyerek, szem, eszik, kutya, macska, ló, víz, haza, isten* stb., s amelyek összességükben értelmezési alapot kínálhatnak további történeti–lexikai vizsgáldásokhoz.

A szótárak továbbá még sokrétűen kihasználhatók: maguk a szerzők említik előszavukban az idegen anyanyelvűeket, akik bizvást használhatják a gyűjteményeket a magyar nyelv elsajátítása során. Mindenképpen szót kell ejteni még az intézményes anyanyelvi nevelésben felmerülő lehetséges alkalmazásról: a magyar nyelv és irodalom órákhoz a tanárok alternatív segédeszközként támaszkodhatnak a kötetekre, akár ha pragmatikai ismereteket tanítanak, de nem kevésbé a mondattani, a szintagmákat érintő, akár éppen a stilisztikai tanulmányok során, valamint kijelölt feladatok elkészítéséhez a diákok is haszonnal forgathatják és kedvvel fedezhetik fel – az itt mindenkinek jó szívvel ajánlható munkákat.

Örvös Zoltánné